

A SZOCIALIZMUS FEJLŐDÉSÉNEK AKTUÁLIS ELMÉLETI ÉS GYAKORLATI KÉRDÉSEI

Előadói minőségemben bonyolult helyzetbe kerültem, mivel egyetemem előtt szakmámat, szakmám előtt egyetememet képviselem.

Végül is kik vezérelték, kik fogták tollamat?

Mindenekelőtt hallgatóim. Előadásommal közös problémáinkra szeretnék részben-válaszolni. Köszönettel tartozom a biztatásért, a józan szkepszisért, és az órákon időnként megnyilvánuló rosszul álcázott ásitásokért is.

Szűkebb szakmám képviselőinek el kell mondanom, hogy a Debreceni Orvostudományi Egyetemen az elméleti munkának igen jó politikai feltételei vannak. Sok az egészségesen gondolkodó, világot járt, új megoldásokat váró - s témánk szempontjából rendkívül fontos - marxista értékrendet igénylő kolléga.

De egyetemünk felé is jelezni kell: hazánkban ma az elméleti munka végzéséhez jók a körülmények. Csak utalni szeretnék a két éve rendezett pécsi tanácskozásunkra, és a nemrég Szegeden rendezett országos elméleti konferenciára.

Szeretném, ha nem keltenék kielégíthetetlen igényeket, ezért saját mondanivalóm általam vélt értékét a következő példával szeretném szimbolizálni: Ha valamelyik Debrecen környéki vízből kifognám a mesebeli aranyhalacsát, és a szocializmus vonatkozásában három kívánságomat teljesítené, úgy egy átfogó elméleti, politikai és egy gazdasági kérdéssel állnék elő. Ha csak kettőt teljesítené, kérésem a politikára és a gazdaságra vonatkozna. De mit tennék, ha az aranyhalacska csak egy kérésemet teljesítené? Nos, én a japán ipar jelenlegi gondjait kérném. Mivel azonban a gazdaság területén nekem csak óhajaim lehetnek, előadásommal azokhoz szeretnék csatlakozni, akik jelenlegi nehéz és bonyolult ideológiai-politikai helyzetünkől az elmélet segítségével keresnek kiutat.

Ez év februárjában Szegeden megtartott országos elméleti konferenciát követően egyik legfontosabb feladatunk politikai ideológiánk kidolgozása. Várható, hogy mostani konferenciánk hozzájárul e feladat elvégzéséhez.

Előzetesen csak annyit jegyeznek meg, hogy a szegedi tanácskozás a szocializmus magyarországi gyakorlatának igen mély és többaspektusú analízisével mind a gyakorlat, mind az elmélet számára új lehetőséget teremtett hazánkban. Felismertük, hogy olyan fejlődési szakaszba kerültünk, amelyben a szubjektív faktor számára társadalmunk lehetőségei és főleg korlátai világossá váltak. Ezen önmegismerési folyamat egyik fontos eredménye, hogy tud-

jük: az előttünk álló feladatokat nem lehet hamis tudati elemekkel vezérelni. A gyakorlatban ez azzal jár, hogy a szocializmus vélt, vagy korai, vagy megalapozatlanul szocialistának minősített formáiról és eszközeiről fokozatosan lemondunk. E folyamat jellemzője, hogy benne a döntő és meghatározó mozgatóerőket a gyakorlat nemkívánatos következményei és nem az elméleti felismerés hívja életre. Mivel a folyamat egészében nem az elmélet játsza a vezető szerepet, az indokolt korrekció, a realitások figyelembevétele ideológiai életünkben negatív következményekhez vezetett. Ezek közül kettőt szeretnék kiemelni:

1./ Gyakorlati politikánk az elmúlt években - több kísérlet ellenére - pragmatikussá vált, mert az általa végrehajtott szükséges korrekciókat egyelőre nem tudja általános elméleti keretbe elhelyezni. A problémát csak fokozza az a tény, hogy korábban szinte minden a szocializmus építésének közvetlen célrendszerében nyert értelmezést. Ezt követően a gyakorlati politika nem került új elméleti megvilágításba, egyszerűen kilépett a korábbi keretek bénító kötelékéből, de sajnos ezen túl mindeddig nem tisztázta az elvégezhető feladatok és a mozgalom alapvető értékei közötti viszonyt.

2./ Más oldalról viszont az elmélet egyelőre adós az adekvát válasszal. A problémát fokozza az a tény, hogy láthatóan gyakorlatunkban szakítottunk számos, korábban alaptételnek minősülő megállapítással. Szigorúan az ideológia önmozgásán belül maradván - itt tehát eltekintek az egyéb bajoktól - ennek az a következménye, hogy társadalmi méretekben növekszik az ideológiai bizonytalanság. A fő probléma szerintem nem egyszerűen az, hogy jelenleg különböző, negatív és pozitív, igenlő és elutasító, a közvélemény-kutatás és a szociológia eszköztárával feltárható szocializmuskép jelenlétével számolhatunk, hanem az, hogy nekünk sincs adekvát szocializmusképünk, úgy hivatkozunk a szocializmusra, mint a történelmileg lehetséges legfőbb jóra, hogy közben nincs konzisztens szocializmuselméletünk. Világosan látni kell: elméletünk korábbi megszokott kereteit kikezdte a valószínűs történelmi folyamat.

Mindez elméletileg új helyzetet teremtett. Megítélésünk szerint a megfogalmazható és megoldható problémák a régi elméleti keretben nem helyezhetők el, bár konzervatív válaszadási törekvésekkel is jócskán lehet találkozni.

Úgy vélem, hogy az elmélet és a gyakorlat ellentmondásának különös esetével van dolgunk. Az, hogy az elmélet és a gyakorlat közötti feszültség feltétlen, elkerülhetetlen, marxisták számára közhely. A helyzet ma sokkal súlyosabb, mivel az elmélet és a gyakorlat kölcsönösen bénítja egymást.¹ A gyakorlat minden újítása szembetalálja magát a korábbi elméleti elvárásokkal, mert ahogy említettük, nem tisztázta időben a gyakorlati feladatok és a marxista értékrend viszonyát, így nem tud elég szocialista lenni.

Ezzel egyidőben jelentkezik a gyakorlat elméletet bénító hatása, mert minden tettét a korábban kidolgozott elméleti tételek megvalósításának minősíti. Azaz a gyakorlat - kifejezetten a legitímációs bázis szempontjából - mást állít önmagáról, mint amit csinál, azaz

a praxis szempontjából nem releváns, a praxisban nem érvényesülő eszmerendszer közvetlen megvalósítójaként állítja be önmagát. Elvont ideológiai eszmerendszerrel történő legitimálás csak a fellendülés időszakában tarthatja ideig-óráig magát, akkor is csak az esetben, ha a politikai életben nincs demokrácia. A "meztelen a király" felkiáltások vagy megcselezések, vagy elnyomja a kincstári helyeslés zsivalya, a gyakorlat képviselői pedig bizalmatlanul kezelik a merész elméleti megoldások kezdeményezőit. Rendszerint az történik, hogy a valóságelemzésre épülő elmélet törekvéseit az ilyen gyakorlat elutasítja. Így az elmélet, ha megmarad az adott keretek között, akkor semmi lényeges újat nem hoz létre, ha viszont újat kezdeményez, a praxis által nyer elutasítást. Különös paradoxon, hogy a pragmatistává vált politikai gyakorlat az elmélet szinte minden rezdülésére rendkívül figyelmes.

Az elmélet és a gyakorlat viszonyát jelenleg rendkívül rossznak tartom, így csak egyetlen rendszerfenntartó kiutat látok: az általános megújulását. Úgy ítélem meg, hogy az MSZMP történetében a szegedi tanácskozás ebből a szempontból a változás kezdetét jelenti. Az álláspontok Szegeden jelentős mértékben közeledtek egymáshoz. Két, megítélesem szerint szignifikáns megfogalmazásra mégis felhívnám a figyelmet. Az egyik szerint a tudomány jelentős lépést tett társadalmi valóságunk megismerése érdekében, így eleget tett valóságfeltáró funkciójának, az állásfoglalás most már a politikai faktor dolga. Közvetlenül jegyzem meg: személy szerint nem hiszek abban, hogy létezik csupán valóságfeltáró, azaz az állásfoglalást mellőzhető társadalomtudomány. Ezzel egyidejűleg a konferencia főelőadója a tudomány további segítségét várja a ma rendkívül fontos politikai ideológia kidolgozásában. Ismételt megfogalmazom: szeretném, ha konferenciánk hozzájárulna ennek kimunkálásához. Megítélesem szerint ebben az egyik irány, az egyik megoldási kísérlet a marxista értékelmélet eddignél markánsabb kidolgozása, egyben értelmezése lehetne.

Az idealizációról és a társadalomelméletben játszott szerepéről

A nemzetközi kommunista mozgalom gyakorlati problémáinak elméleti feloldása szorosan összefügg az elmélet szerepének értelmezésével. Ez utóbbi viszont nehezen elképzelhető egyrészt az elmélet szerkezetének feltárása, másrészt azon körülmények vizsgálata nélkül, amelyben az elmélet kialakult, majd megszilárdult. Ez tulajdonképpen nem más, mint az elmélet kritikai önvizsgálata, az elmélet önmegújító törekvése.

Mondanivalónk szempontjából a következő lényeges mozzanatokra szeretnék utalni:

- 1./ Közhely talán, de ki kell mondanunk: a marxizmus is értékorientált eszmerendszer. Ez azt is jelenti, hogy a marxizmusban is szükségszerűen van tudomány előtti, a tudományos analízist megelőző előfeltevés. Ez az előfeltevés a kapitalizmus meghaladhatóságának gondolata.

2./ A marxi elméletben, mint minden más elméletben, idealizációkkal találkozunk, pontosabban az elmélet kiépítése szorosan összefügg ideális tudati objektívációk megalkotásával. A marxizmusban ilyen idealizációkat jelentenek az emberi lények mozzanatai, s tőlük elválaszthatatlanul a kommunizmus fogalma is.

A marxizmus kommunizmuselméletének kialakítása a következő főbb mozzanatokot tartalmazta: 1./ az előfeltevést; 2./ a valóság tudományos elemzését, bizonyos tendenciák felismerését; 3./ e tendenciák társadalmi feltételrendszerhez való kötöttségének felismerését; 4./ majd ezt követően két gondolati folyamat együttes alkalmazását, nevezetesen egy valóságos tendencia, a termelőerők fejlődésének korlátlan tételét, illetve egy konkrét feltételrendszer az áru- és pénzviszonyok felfüggesztését. Marx a kapitalizmus két egymásnak ellentmondó alaptendenciájából kiemeli azt, amelynek preferálása megszünteti a nemkívánatos, az egyéni az eszköz szerepére degradáló tendenciát.²

A marxi kommunizmuselmélet egyben elválaszthatatlan az emberi lényeg mozzanatainak felismerésétől. Itt is lényegében a konkrét történelmi feltételek között ellentmondásosan érvényesülő tendenciák korlátlan tételé válóval meg, azaz a kialakított idealizációban az ember potenciális lehetősége tiszta formában manifesztálódik.³

Az idealizációkra épülő tudományos elmélet hatékony eszköz a valóság folyamatainak megismerése, megértése, a lényeg feltárása számára. Míg azonban a természettudományokban az alkalmazott idealizációknak vagy ideális előfeltevéseknek soha sem tulajdonítottak közvetlen létezési státuszt, a természettudósok nem töreksenek az idealizáció közvetlen megvalósítására, a társadalmi praxisban igen csábító, hogy az idealizációkat megvalósíthatónak tekintsük. Ez utóbbi történt a marxizmus esetében is. Marx és Engels a német ideológiában ugyan még arról ír, hogy "A kommunizmus szemünkben nem állapot, amelyet létre kell hozni, nem eszmény, amelyhez a valóságnak hozzá kell igazodnia. Mi kommunizmusnak a valóságos mozgalmat nevezzük, amely a mai állapotot megszünteti. E mozgalom feltételei a ma fennálló előfeltételből adódnak."⁴ Ennek ellenére Marx és Engels a kommunizmust életművek egészében megvalósítható társadalmi állapotként értelmezik. "A marxi teória a kapitalizmus elemzéséből a kommunizmust nem csupán mint történelmi perspektívát, hanem mint politikai cselekvés által fokozatosan realizálható célt vezet le: a politikai hatalom megragadása, a tőkés magántulajdon kisajátítása, s ennek eredményeként a kifejtett áruterelés megszüntetése révén - írja Gedeon Péter. Éppen ezért konstituálja magát az elmélet közvetlenül politikai programként, s megfordítva ezért igazolhatja magát ez a politikai program elméletként".⁵

Jelen előadás keretei között csak utalni tudok arra a kérdésre: mi az oka annak, hogy az idealizáció és a ráépülő elmélet a közvetlen megvalósítható cél programjaként jelent meg, tény azonban, hogy az ezzel való tudatos szakítást először Lenin munkásságában fedezhetjük fel, majd hosszú visszaesés után részbeni szakításként az SZKP újjászervezett programjában. Valószínűnek látszik azonban, hogy a mozgalom mindenkor hamis tudati igénye eredményez-

te azt a felfogást, amelyben a kommunizmus nemcsak az emberiség egyik lehetséges fejlődési iránya, hanem törvényszerűen létrejövő egyetlen jövőbeli állapota. Ma már tudjuk, hogy több lehetőséggel is számolnunk kell, így nagyon is reális az önmegsemmisítés lehetősége, a kapitalizmus öntagadó továbbélése, az ártermelést fenntartó létező szocializmus, vagy fejletlen viszonyok között a szocialista orientáció útja.

Felfogásunkban az emberi lényeg mozzanatai, a kommunizmus tétele a kapitalizmust tagadó mozgalom tudományos eszközökkel kialakított idealizációi, amelyekre építve kidolgozható a mozgalom általános értékrendje. Az említettek a valóság által megalapozottak, de nincs és nem is lehet közvetlen létezési státuszuk, nem képezik a társadalmi fejlődés lehetséges állapotát. A fentiekből azonban nem az következik, hogy az idealizáció a társadalmi gyakorlat szempontjából indifferens. Ellenkezőleg, csak határozottan megfogalmazott idealizációk segítségével lehet - természetesen megfelelő valóságanalízist követően - konzisztens társadalmi programot kialakítani. Csak idealizációkra, általános értékekre építve lehet a mindenkori történelmi lehetőségek közül választani. Az idealizációt tehát elvileg tartom megvalósíthatatlannak - ebben az értelemben nem társadalmi állapot -, de mindebből nem következik, hogy segítségünkkel ne lehetne társadalmi állapotot kialakítani, vagy nem lehetne megfogalmazni társadalmi állapotok megteremtésének programját. Ellenkezőleg, az idealizációkban a törekvés irány legáltalánosabb értéke fogalmazódik meg, míg a programokban - optimális esetben - a meghaladás tárgyát képező helyzet analízisét követően az elérendő konkrét célok és eszközök megjelölését kell elvégezni.

Ha elfogadjuk, hogy az idealizáció, mint tudati objektiváció, többszörös gondolati transzformáció és absztrakció eredményeként jön létre, akkor tételünkéből következik, hogy közvetlenül nem is vonatkozatható semmilyen valós társadalmi helyzetre. A hangsúly a közvetlen van. Éppen ezért a gyakorlatban a valóság és az idealizáció közé mindig konkrét közvetítőket kell beiktatni. Még határozottabban fogalmazva: ha a közvetítettség mozzanata hiányzik, akkor vagy a túlvilágiságot, vagy utópiát megtestesítő idealizációval van dolgunk. Arra a kérdésre tehát, hogy megvalósítható-e a marxizmus, igenlően válaszolok. Ez azonban nem az elmélet eljövendő tiszta formában való egzisztálását jelenti, hanem konkrét helyzetben megvalósuló, tudatos, más lehetőségekkel szembenálló - tehát nem kizárólagos előnyben részesítést. A marxizmus közvetlenül embercentrikus, elkötelezett attitűd, ezért elvileg valamennyi, tőle eltérő elméleti rendszerben kialakult értékek integrálására képes. Egyvalamire azonban képtelen: az emberileg lehetséges tökéletességért való küzdelemben nem kerülheti el a hibákat, az átmeneti visszaeséseket, csak a mindenkori korlátokat küzdheti le anélkül, hogy valaha is korlátlaná válna.

Az emberi lényeg (a munka, a társadalmiság, a tudatosság, az univerzalitás és a szabadság) mozzanatai olyan értékrend alapját képezik, amellyel szemben átfogó elméletek ma sem tudnak fellépni. Egyetlen kivétel van, az elvontan értelmezett vallás.

A marxizmus a vallással szemben egy vonatkozásban hátrányos helyzetben van, mert ígéretei, pontosabban ha ígéreteket tesz, a földi életben számonkérhetők. A vallással szemben azonban óriási előnye, hogy az ember életének ember által való alakításáért küzd a fentebb megjelölt nagyon is humánus célok nevében.

A marxizmus alapértékeinek előadásunkban javasolt értelmezési lehetősége ugyanakkor feloldoz bennünket a földi mennyországígéret eredeti bűnének terhe alól, továbbá az említett alapértékek kellő nyitottságot biztosítanak más rendszerek által kidolgozott értékek integrálására.

Nem posztmarxista elméletre van szükség, hanem megújuló, gazdagodó marxizmusra, amely eszmei-elméleti háttérrel biztosít a történelmi szubjektum számára.⁶

A kommunizmus nevében fellépő létező szocializmus formációelméleti helyét ma még rendkívül nehéz számunkra elfogadható módon kijelölni. Néhány ismérvére azonban az eddigi történelmi tapasztalatok alapján rá lehet mutatni. A létező szocializmus mindenekelőtt a kapitalizmus eredményes tagadása. Tagadása, de nem meghaladása. Eredményei az eredeti értéktelvezés segítségével jöttek létre, noha utalnunk kell a tévedésekre is. A szocializmus olyan társadalmi állapot, amely alapviszonyában számos, a kapitalizmussal rokon elemet és eszközrendszert tartalmaz. Olyan berendezkedés, amely makroszinten, politikai közvetítők segítségével iktatja ki a tőkés partikularitást, azaz a releváns társadalmi lehetőségek kiválasztásakor a közösségi érdekek érvényesítését részesíti előnyben. Ez utóbbi domináló tendencia, amely számos objektív belső és külső tényező zavaró terében érvényesül. Ebben az értelemben a létező szocializmus történelmi kényszerpályán mozgó társadalom. A létező szocializmus ugyanakkor nem tekinthető kialakult közösségi társadalomnak. Nem az, mert sem a gazdaságban, sem politikai rendszerében mindeddig nem tudta létrehozni a közösségi (gazdasági és politikai) célt megtestesítő makroszféra és az egyének közötti közvetítők rendszerét. A létező szocializmus alapvető világtörténelmi ellentmondása, hogy a kapitalizmuson túlmutató értékek által vezérelt tartós és életképes berendezkedés, amely azonban a legdöntőbb területeken követő, felzárkózó stádiumban van.

A politikai ideológia kidolgozásának szerkezete, és általános működési elve

A politikai ideológia szorosan összefügg az általános ideológiával, de ennek nem derivátuma. Tartalmát mindenekelőtt a politikai léthelyzet határozza meg. Hatékony politikai ideológia feltételezi a rövid és hosszú távú politikai feladatok összhangját a világnézettel, a világnézeten belül az általános értékrenddel.

Az olyan világnézet és általános értékrend, amely mögött nincs eleven, gyakorlati feladatokat megoldó mozgalom, előbb vagy utóbb elveszti eszmei befolyását, de más oldalról viszont a kizárólag gyakorlati feladatokra koncentráló politika, amely képtelen önmagát az

értékmegvalósítás folyamatában elhelyezni, szintén talajtalanná válik, filozófiai értelemben veszti el legitimitását.

Milyen problémákkal kell szembenéznünk, amikor a politikai ideológia kidolgozását tűzzük napirendre?

- 1./ Világosan fel kell tárni azon eszmerendszer korlátait - a politikai ideológiába átcsúsztatott általános ideológia korlátaira gondolok -, amely korábban kvázi betöltötte a politikai ideológia funkcióját.
- 2./ Szembe kell nézni a jelenlegi értékzavar tényeivel. A nagyon is nehezen megoldható gyakorlati problémák mint közvetlen problémák látszólag az általános értékrend megalapozatlanságaként manifesztálódhatnak, mindenesetre erősítik a szkepszist, amely - szélsőséges formában - a marxizmus elvi megvalósíthatatlanságát állítja.
- 3./ Az előzőekből következik, hogy ismételten rekonstruálni kell a marxizmus általános értékrendjét. Az esetben, ha feltevésünk helyes, kimondható, hogy nem az általános értékrend bevezetését akarjuk, hanem azt, hogy ennek segítségével válaszoljunk fel az előttünk álló problémák megoldási irányát.
- 4./ Tisztázni kell a szocialista-kommunista értékrend lehetséges személyi bázisát. Az említett értékzavar mindenesetre évtizedek óta nem ismert felhígulást is kifejez.
- 5./ S végül a lehető legalaposabb valósgaelemzésre, építve kell kidolgozni a megoldható feladatokat.

A fentiekből csak az esetben alakul ki releváns politikai ideológia - és ezt ismételten alá kívánjuk húzni -, ha fel tudjuk vázolni általános értékrendünket, s ezt követően ezen rendszer és a történelmileg megoldható feladatok viszonyát tisztázni tudjuk. Fontos mozzanat a közösségi értékválasztás terjedelmének megjelölése a partikulárisokkal szemben. Tudatosan kell vállalni az értékválasztást ennek mindenkorai korlátaival együtt.

A politikai ideológia kidolgozása nem jelentheti a ma empirikusan megfigyelhető, egymásnak is ellentmondó szocializmusképek összegezését, közös nevezőre való hozását. Napjainkban a fő probléma a párt politikai ideológiájának kidolgozása. Ez az elsődleges feladat. Nélküle a párt vezető szerepéről, sőt magáról a pártról - természetesen tartalmi vonatkozásban - ma már nem lehet beszélni. Csak a politikai ideológia kidolgozásával érhető el, hogy fegyvelmezett és függő helyzetben lévő apparátus helyett ismét kezdeményező párttagságra lehessen támaszkodni.

A politikai ideológia kiművelésekor azzal is számolnunk kell, hogy társadalmunknak a közvetlen és immanens érték kibontakoztatáson túl - ahogy ezt korábban említettük - igen jelentős számú követő feladatot is el kell végeznie, s vállalnia kell saját hibáinak korrekcióját is. Ez is jelzi, hogy a kibontakozás, azaz támogatást élvező változássorozat megke-

dése, vagyis jelenlegi helyzetünk pozitív meghaladása rendkívül bonyolult és kitartást igénylő folyamat.

A politikai ideológia kidolgozásának feladatáról beszéltem. Megfogalmazásom talán egy ponton félreérthető. Mindez nem jelenthet általában - így az induláskor sem - valamiféle eszmei tökéletességet. A politikai ideológia is csak változó rendszerként lehet tartós.⁷

Természetesen sem elméletileg, sem gyakorlatilag nem mindegy újrafogalmazandó politikai ideológiánk minősége, állapota, de megfelelő körülmények között még a rossz koncepció is többet ér, mint a koncepciónélküliség. Mit értek megfelelő körülményeken? Elsősorban a társadalmi rendszer működőképességét, demokratikus viszonyok által átszórt szemléletmódok és logikák versenyét, és a rendszer visszacsatoló képességének meglétét.⁸ Ha az említettek biztosítottak, mindez olyan önkorrektíós folyamatot indít el, amely tendenciájában eredményez adekvát politikai ideológiát. Mozgalmunkban modellértékű Lenin forradalom utáni elméleti és gyakorlati tevékenysége.⁹ Lenin több dolgot is vállalt. Vállalta korábbi elképzeléseinek többszöri korrekcióját - azt is, hogy időnként leszavazták -, vállalta a történelmileg szükséges visszavonulást, egyedül az elvtelenséget, a pragmatizmust utasította el.

A kibontakozást keresők hosszú évek utáni ma ismét reményteljesen figyelik a Szovjetunióban zajló eseményeket. Szegeden elhangzott: nálunk egy kibontakozott reformfolyamat nehézségei törnek felszínre, míg a Szovjetunióban politikai harc folyik a reform feltételeinek kialakításáért. Én is így látom a helyzetet. De mégis - egy, számunkra nem túl szívdéridő tényre szeretnék utalni. Az SZKP által kezdeményezett folyamat máris elnyerte a szovjet értelmiség legjobbjainak, közöttük a humán értelmiségiek támogatását. Néha úgy érzem, mintha nálunk a folyamat ellenkező irányú lenne. Nagyon örülnék, ha érzésemet a közvélemény-kutatás vagy a szociológiai vizsgálatok eredményei nem igazolnák. Azt azonban vallom, hogy kidolgozandó politikai ideológiánknak a mozgalom tradicionális tényezőin túl határozottan kell nyitnia az értelmiség irányába.

Elméletileg számos vonatkozásban még kidolgozásra váró politikai előadást hallottak tőlem. Szeretném, ha szándékomat nem értenék félre, illetve világos lenne, hogy mi a szándékom. Nem annyira optimizmusomnak, mint a megoldásban való érdekeltiségemnek kívántam hangot adni. József Attilával szólva:

"Ó, gépek, madarak, lombok, csillagok!

Meddő anyánk gyerekért könyörög.

Barátom, drága szerelmes barátom.

Akár borzalmas, akár nagyszerű.

Nem én kiáltok, a Föld dübörög."

JEGYZETEK

- 1 Balogh István az elmélet és a gyakorlat marxizmuson belüli általános viszonyainak elemzéseket veti fel az általam is használt összefüggést. "Nem csupán arról van szó ugyanis, hogy a marxizmus soha sem lehet egy szűkebb vagy akár tágabb tudományos közösség többé-kevésbé belső ügye, hanem főképpen arról, hogy - mint láttuk - magának ennek a tudományos közösségnek a helyzete, jellege és feladata is jelentősen változik, illetőleg teljesen átalakul a társadalom különböző - kritikus vagy konszolidált - állapotában. Ezért a marxizmus válságát egy nem-megfelelési viszonyként kell felfognunk elmélet és gyakorlat között, amely ellentmondásban áll a társadalom adott - kritikus vagy konszolidált állapotával, s ennek következtében az elmélet és a gyakorlat nem csupán különböznek egymástól (ez önmagában korántsem válságprobléma), hanem kölcsönösen egymásnak korlátaivá válnak."
- Balogh István: Szubjektum nélküli történelem? Kézirat.
- 2 Fenti folyamat részletes és szakmailag megalapozott elemzését Tütő László: A szocializmus gazdasági megalapozása Marxnál c. írásában is megtalálhatjuk. Világosság, 1987. 2. és 3. számok.
- 3 Vö. Márkus György: Marxizmus és "antropológia". Akadémiai Kiadó, Budapest, 1966.
- 4 Marx - Engels: A német ideológia. MEM 3. köt. Budapest, 1976. 38. old.
- 5 Gedeon Péter: Az áruviszony és a társadalmi forma elemzésének néhány összefüggése a marxi elméletben. Társadalomtudományi Közlemények, 1983/2. 208. old.
- 6 Balogh István sokoldalúan elemzi a marxista mozgalomhoz kötődő történelmi szubjektum formálódásának problémáit és a társadalmi feltételeit. I.m.
- 7 "Valamely kedvező újítás eredendő fajfenntartási értéke konzervatív, mivel egy hagyományos életmód folytatását teszi lehetővé megváltozott körülmények között."
C.F. Hockétt - R. Ascher: Az emberi forradalom. In: Munka és emberré válás. Kossuth Könyvkiadó, 1972. 295. old.
- 8 Vö. Gombár Csaba: Egy állampolgár gondolatai. Kossuth Könyvkiadó, 1984. 154-155. old.
- 9 Herédi István: A szocialista gazdaság intézményi berendezésének eredeti, módosított és új felfogása. Kézirat.